

90

rododendronit

Toimetanud Ele Jaagusoo
Kujundanud Virge Ilves
Fotod Urmas Roht

© Urmas Roht ja Tänapäev, 2016
ISBN 978-9949-27-941-8
www.tnp.ee

Trükitud AS Pakett trükikojas

Urmas Roht

90
rododendronit

Sisukord

Perekonna üldiseloomustus	7
Tähtsamad rodokollektsioonid lähinaabruses	12
Rododendronite kasvutingimused	13
Rododendronite istutamine ja hooldamine	15
Rododendronite külmakindlus ja haigused	18
Mida tähendab igihaljaste rododendronisortide puhul lühend INKARHO?	21

'Adriaan Koster'

Rododendronite paljundamine ja sordiaretus	22
Ülevaade rododendroni perekonna süstemaatikast	27
Alamperekonnad, seksioonid ja alamseksioonid	28
Liikide kirjeldused	38
Kuni -24°C taluvate levinumate rododendronisortide loetelu	204
Liikide register	278
Sortide register	280
Kasutatud kirjandus	288

Autori eessõna

See raamat, mis asjahuvilistele pole kindlasti esimene, tutvustab rododendronite kaunist ja salapärast maailma. Viimastel aastatel on rododendronite kasvatamist Eestimaal hoolega propageeritud ja selleks on ka põhjust. Praegu on asjahuvilistel rohkem ja paremaid teadmisi selle toreda, kuid kapriisse taimerühma kasvatamiseks, samuti on viimaste aastatega lisandunud arvukalt uusi külmakindlaid sorte. Need muutused teevad rododendronite kasvatamise koduaias lihtsamaks ja julgustavad katsetama neidki, kes varem rododega kokku puutunud pole. Meie puukoolidki on järjest enam hakanud huvi tundma rodode kasvatamise ja turustamise vastu.

Need, kes on valinud oma lemmikuteks rododendronid, on kahtlemata õnnelikud inimesed. Raske on rododendronite kõrvale leida teist sama suurte kasvatamisvõimalustega taimerühma, mis oleks sedavõrd dekoratiivne ja öitsedes niivõrd võimsaid emotsioone pakkuv. Maailmas on vähe taimeperekondi, millest võib samal määral vaimustuda. Suur liigi- ja veelgi suurem sordivalik võimaldavad kõigil rododendronisõpradel leida oma lemmikud, et neid kasvatada ning nende ilu imetleda.

Raamatu formaat ei võimalda käsitleda kõiki meie kliimat taluvaid liike ja sorte, valik on tehtud vaid olulisematest. Teksti lõpuossa on koondatud nimekiri sortidest, mis taluvad vähemalt $-24\text{ }^{\circ}\text{C}$, õigetes kasvutingimustes isegi 5–6 kraadi rohkem. Lühike ülevaade on antud viimase paarikümne aasta jooksul tehtud aretustööst lupjataluva rododendronialuse saamisel ja tutvustatud võimalusi, mida sellised sordid meile pakuvad. Loodetavasti on asjakohased ja kasulikud väikesed näpunäited rodode kasvunõudluse ning nende istutamise ja hooldamise kohta. Kasu on ehk ka märkustest taimerühma haiguste ja kahjurite kohta.

Mahukamalt on käsitletud rododendronite perekonna süstemaatika ja toodud ära tänapäevane taimeperekonna süstemaatiline ülevaade. Liigikirjelduste juurde on lisatud liigiga seotud tähtsamad sordid veebilehelt www.hirsutum.info. Üks ja sama sort võib olla nimetatud mitme liigi puhul; siis tuleb seda mõista nii, et mõlemad liigid on konkreetse sordi puhul ristlusvanemateks kas siis otseselt või läbi mõne varem aretatud sordi.

Loodan siiralt, et see raamat annab lugejale eneseusku katsetada ise rododendronite kasvatamist, samuti näpunäiteid, milliseid liike ja sorte alustuseks tasuks soetada. Siiski on oma kogemus parim, mis meid elus edasi aitab, seega – näpud rodosteks! 2016. aasta kevad on just õige aeg rododendronikasvatusega alustamiseks! Jõudu selleks kõigile huvilistele ja taimesõpradele!

Urmas Roht

*Ihamarus Põlvamaal,
september 2015*

Rodode värviküllus

Perekonna üldiseloomustus

Fossiilsete leidude järgi on rododendronid olemas olnud juba 50 miljonit aastat tagasi. Tänapäevasesest märkimisväärselt soojem ja niiskem kliima soosis igihaljaste taimerühmade arengut. Hilisemad kliimamuutused ja mitmed jääajad on põhjustanud rododendroniliikide koondumise eeskätt Himaalaja lõunaossa, Kagu-Aasiasse ja Malaisia saarestikku, vähesed liigid kasvavad Põhja-Ameerikas ning vaid mõned Euroopas. Troopilisi liike arvestamata on rododendronid levinud peamiselt põhjapoolkeral.

Rododendronite perekonna nimetus on tulnud kreeka keelest (*rhodon* – roos ja *dendron* – puu) ning tähendab tõlkes roosipuud. Perekonda kuulub nii igihaljaid kui ka heitlehiseid terveservaliste vahelduvate lihtlehtedega puid ja põõsaid. Vahel on eristatud rododendroneid selliselt, et igihaljaid liike nimetatakse rododendroniteks ja suvehaljaid liike asaleadeks. Vahe-

tegemise juured ulatuvad tagasi Carl von Linné mahuka teose ni „Species Plantarum” (1753), milles igihaljaste suurelehiste rododendronite, millel on kümme tolmukat, perekonnanimeks oli antud *Rhododendron*, ja suvehaljaste liikide, millel vaid viis tolmukat, perekonnanimeks oli *Asalea*. Selline vahetegemine kestis 1795. aastani, kui Inglise botaanik Richard Anthony Salisbury ühendas perekonna *Asalea* perekonnaga *Rhododendron* ja muutis vastavalt ära ka liiginimed. 1990. aastal liideti Soome botaaniku Harri Harmaja ettepanekul rododendronitega ka kailude perekond (*Ledum*). Rododendronite õied on koondunud sarikataolistesse õisikutesse, mis on kellukja või lehterja kujuga, suured ja üsna paljudel liikidel lõhnavad. Õite värvus varieerub valgest tumelillani, põõsad õitsevad varakevadest suveni. Vili on paljude peente seemnetega kupar. Seemned on

varustatud külmiste kitsaste kilejate lennutiibadega või sulgiate lennukarvadega, mis aitavad seemnetel emastaimedest tuulepuhangutes levida kilomeetrite kaugusele. Paljudel liikidel on seemned lennutiivata, mistõttu levimine nii hõlpsasti ei toimu.

Liikide arv perekonnas pole üheselt selge, mõningate autorite arvates on neid 500–600, teiste arvates 1000–1200. Praegustele kogemustele tuginedes võib öelda, et Eestimaa oludes tervikuna on kasvatada võimalik umbes 100 liiki ja 200–300 sorti rododendroneid. Sortide valik on tänapäeval väga suur, tuntakse üle 15 000 sordi. Selles raamatus on toodud eeskätt nende 90 liigi kirjeldused, mis on meie tingimustes enam-vähem külmakindlad. Neid liike välja valida pole kerge, sest Eestimaa kliimaolud on väga vahelduvad. Liigid, mis on talvekindlad Põhja-Eestis, ei pruugi seda olla Ida- ja Lõuna-Eestis. Eelistatud olukorras rododendronite kasvatamisel on Lääne- ja Põhja-Eesti rododendronihuvilised, veelgi paremas seisus on meie läänesaarte rododendronihuvilised. Julgeks arvata nii, et Saaremaal, Muhemaal ja Hiiumaal, Vormsil, Kihnus ja Ruhnus võib päris edukalt kasvatada umbes 100–130 liiki ja 300–350 sorti, mis on oluliselt suurem number kui Mandri-Eestis. Praegused pehmed talved meelitavad meid mõtetega ka külmahellade rododendronite kasvatamisest. Ja miks mitte proovida! Hilisemate ränkade pettumuste üleelamiseks tuleks siiski meeles pidada, et umbes iga kümnekonna aasta järel korduvad meil üsna karmid talved, kui temperatuur võib lan-

geda ajuti alla $-30\text{ }^{\circ}\text{C}$. Eriti lihtne on karmide talvede tõsiasja unustada möödunud 2014. aasta näitel, mis oli teadaolevalt viimaste aegade kõige soojem.

Rododendronite perekonda kuuluvad taimed kasvavad enamasti põhjapoolkera mäestikes ja rannikualadel Euraasias ja Põhja-Ameerikas, lõunapoolkeralle ulatuvad neist vaid mõned liigid. Kõige lõunapoolsema levikuga on Austraalia kirdeosas kasvav *R. lochae*. Alusmetsarindes kasvavad põõsad on tavaliselt 1–3 m kõrgused, metsapiirist kõrgemal kasvavad liigid on maadjad käabusliigid. Üks suuremaks kasvavaid liike on puisrododendron (*R. arboreum*) India ja Nepaali mäestikumetsades, sirgudes seal 15–20 (30) m kõrguseks müstilises ilus õitsevaks puuks. Himaalaja mäestikus kasvavat *R. nivale*'t (võiks nimetada lumirododendroniks) võib kohata kuni 5800 m kõrgusel mägedes, kus liigi kasvukohad on 8–9 kuu jooksul lumega kaetud. Kahtlemata suudab sellistes karmides oludes kasvav liik meie kliimas hakkama saada, küsimus on vaid päeva pikkuses, valguse intensiivsuses ning ultraviolettkiirguse tasemes. Rododendronid ei kasva ainult maapinnal ja mullas. Indo-Malaisia regioonis esinevad paljud rododendroniliigid epifüütidena, kasvades ja õitsedes sealsetes soojades troopilistes metsades puudel. Piirkonna rododendroniliigid kuuluvad enamuses rododendronite alamperekonna sektsiooni *Vireya*. Tänapäevases aretustöös on pööratud pearõhk rododendronisortide külmakindluse tõstmisele, tähtsal kohal on ka soojakindlate, lihtsasti toataimedena

kasvatatavate sortide aretamine. Abiks selles töös on seksiooni *Vireya* kuuluvad troopilised liigid Indo-Malasiast, mille ristamisel potiasaleadega püütakse aretada sobivaid toataimi.

Paljude rododendronite õied ja lehed sisaldavad inimestele ja loomadele mürgiseid aineid, millest tavalisim on *Andromedotoxin* (*Rhodotoxin*). Seetõttu on paljude rododendronite mesi mürgine. Juba Xenophon, kes elas umbes aastatel 434–355 eKr, kirjeldas, kuidas 401. aastal eKr Pärsia sõjakäigult tagasi pöördudes haigestusid Sparta sõdurid, kes olid Väike-Aasias mürgist rododendronimett söönud. Mõned sõdurid surid mürgistuse tagajärjel. Ilmselt oli selles vahejuhtumis süüdi kollane rododendron (*R. luteum*) ja sellelt kogutud mesi, mida peetaksegi üheks mürgisemaks meetaimeks rododendronite hulgas. Rododendroniõisi tolmeldavad erinevad kiletiiivalised: mesilased, herilased, kimalased ja liblikad. Väga tavalise, sooservades

Rhododendron tomentosum

kasvava, nüüdseks rododendronite perekonda arvatud puhmaliigi – sookailu – lehed ja õied sisaldavad mürgist eeterlikku õli ledooli, mis kutsus esile tugevat peavalu, oksendamist, kõhuvalu ja joobumistunnet. Viikingid kasutasid sookailu võrseid enne humala tundmaõppimist õlle kangestamiseks. Sookail andis õllele hea maitse ja kanguse, kuid viis joojail mõistuse peast. Sookailu võrseid ja lehti tarvitavad jooksuajal näiteks põdrad ja ilmselt läheb ka neil ajuti mõistus peast. Kanaribikuliste sugukonna taimedest sisaldavad surmavas koguses mürgist *Andromedotoxini* veel Põhja-Ameerikas kasvavad kalmialiigid (*Kalmia latifolia* ja *K. angustifolia*). Põlisrahvad kasutasid neid taimi näiteks endalt elu võtmisel.

Väga tähtis koht rododendronite elus on sümbioosil eri seeneliikidega. Rododendronid on mükoriisataimed, kus seenhüüfid on võtnud enda kanda rododendronite juurekarvade funktsiooni, varustades taimi vee ja mineraalsooladega. Vastutasuks saavad seened osa rododendronite poolt sünteesitud orgaanilisest ainest.

Kui vaadelda rododendronite perekonda kuuluvate liikide esinemist maailmas ja võtta liikide arvuks üle tuhande, siis üle poolte liikide, umbes 650, kasvab Hiinas. Umbes 300 liiki kasvab Malaisia regioonis, neist omakorda peaaegu 150 liiki on endeemsed ja kasvavad vaid Uus-Guinea saarel. Sealsest piirkonnast avastatakse tänapäevalgi veel uusi rododendroniliike. Ülejäänud maailma osaks on olla koduks vaid ligikaudu 50–100 liigile. Kesk- ja Lõuna-Ameerikas ning

Aafrikas puuduvad rododendroniliigid hoopiski.

Põhja-Ameerika on rododendroniliikide osas üpris vaene. Kokku kasvab seal 27 (25) liiki, neist 22 on suvehaljajad ja 5 igihaljad. Enim neist kasvab Apalatsi mäestikus umbes 2000 m kõrgusel merepinnast laiuvates kõrge õhuniiskusega metsades. Sealsetest lehtmetsadest pärinevad liigid *R. atlanticum*, *R. arborescens*, *R. calendulaceum*, *R. viscosum* ja *R. periclymenoides* (*R. nudiflorum*) on meilgi üsna tuntud. Varjukates okasmetsades leiame kasvamas kuni 5 m kõrguseks sirguva *R. maximumi* ja meile kõigile hästi tuntud ning laialt kasutatud igihalja katavba rododendroni (*R. catawbiense*). Lõuna suunas Florida ja Texaseni kasvavad meie kliimasse vähem sobivad või lausa sobimatud liigid: *R. alabamense*, *R. canescens*, *R. oblongifolium*, *R. austrinum*, *R. flammeum* (*R. speciosum*), *R. serrulatum* ja *R. minus*. Põhja-Ameerika kirdeosas kasvavad kanada rododendron (*R. canadense*) on kõige põhjapoolsema levikuga suvehaljajad rododendroniliik. Põhja-Ameerika lääneosas kasvavad veel *R. occidentale* ja *R. macrophyllum*. Kaljumäestikust kasvab ka omapäraste, ploomipuule sarnaste õitega *R. albiflorum*.

Ida-Aasia põhjaosast on pärit meile hästi tuntud dauuria rododendron (*R. dauricum*) ja kuldrododendron (*R. chrysanthum*). Mõlema liigi puhul on liigisisene varieeruvus hämmastavalt suur. Ussuurimaalt Koreani ulatub ühe võib-olla kõige dekoratiivsema loodusliku liigi, Schlippenbachi rododendroni (*R. schlippenbachii*) areaal. Sa-

Rhododendron lapponicum

mast regioonist pärineb veel väga külmakindel igihaljas rododendroniliik – lühiviljaline rododendron (*R. brachycarpum*). Koreas lisanduvad neile veel korea rododendron (*R. poukhanense*) ja Tschonoski rododendron (*R. tschonoskii*). Aasia ja Ameerika mandrit ühendava liigina võiks mainida veel kamtšatka rododendronit (*R. camtschaticum*).

Euroopas kasvavate liikide arvu saame näidata peaaegu kahe käe sõrmedel, neid on kokku tosinkond. Tsirkumpolaarse levikuga lapi rododendron (*R. lapponicum*) Põhjamäes, roostepruun rododendron (*R. ferrugineum*) ja karekarvane rododendron (*R. hirsutum*) ning nende hübriid, omaette nimetusega vahelmine rododendron (*R. x intermedium*) Alpides ning Kotschi rododendron (*R. kotschyi*) või ka sünonüümna mürdilehine rododendron (*R. myrtifolium*) Transilvaania Alpides. Kaukasuses on kasvamas pontose rododendron (*R. ponticum*), kasvades mägedes kuni 2200 m kõrgusele merepinnast. Koos pontose rododendroniga kasvavad tih-

Rhododendron brachycarpum

Rhododendron myrtifolium (R. kotschyi)

ti ka Smirnovi (*R. smirnowii*) ja Ungerni (*R. ungerii*) rododendronid. Kaukasusest on pärit ka kaukaasia rododendron (*R. caucasicum*), kasvades nii Suur- kui Väike-Kaukasuse mäenõlvadel ja ulatudes Lazistanini Türgis. Kaukasuses asub ka kollase rododendroni (*R. luteum*) levikukese. Sellega piirubki kogu Euroopa rododendroni-

te liigirohkus. Veidi lõõb pildi segamini see, et kailude perekond (*Ledum*) on tänapäeval liidetud rododendronite perekonnaga, seega on meile hästi tuntud sookail (*R. tomentosum*) Euroopa üheteistkümmes rododendroniliik. Grööni kail (*Ledum groenlandicum*), mille osaareal ulatub ka Alpidesse, oleks siis justkui kaheteistkümmes liik.